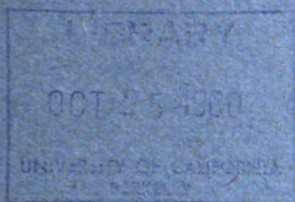


СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК



НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. X св. 3—6

[*Naš jezik*]

БЕОГРАД 1960

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>М. Стевановић</i> : Александар Белић	69
2. <i>М. С. Московљевић</i> : Сећање на једну дијалектолошку екскурзију с професором Белићем	81
3. <i>Др Хамдија Кайџић</i> : Боравак професора д-р Александра Белића у Херцеговини 1903 г.	84
4. <i>Ирена Грицкај</i> : Академиски речници и њихови задаци	88
5. <i>Павле Ивић</i> : Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас	101
6. <i>М. Стевановић</i> : О једном основном и неколика узредна проблема	108
7. <i>В. М. Мишовић</i> : О речима <i>глукоза - гликоза, валенца - валенија, суйсџанца - суйсџанија</i>	139
8. <i>Б. Милановић</i> : Заменички облик <i>свију</i> у савременом књижевном језику	143
9. <i>Милија Ситанић</i> : Квантитет завршног самогласника компаратива прилога	149
10. <i>Петар Ч. Сладојевић</i> : Квантитет завршног самогласника 3 л. мн. аориста и имперфекта	154
11. <i>Живојин Ситанојчић</i> : <i>Делићи</i> мишљење и слични изрази	156
12. <i>М. С. Лалевић</i> : О неким синтаксичким колебањима	165
13. <i>Берислав М. Николић</i> : Осврт на приповедачки стил Бранка Ђошића	171
14. <i>Језичке йоуке</i>	180

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник д-р МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
 Секретар Уређивачког одбора д-р Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1960

Слог Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5
 Штампана и повез Графичког предузећа „Академија“, Космајска 28, Београд

КВАНТИТЕТ ЗАВРШНОГ САМОГЛАСНИКА КОМПАРАТИВА ПРИЛОГА

Неуједначеност квантитета завршног вокала компаратива адверба у српскохрватском језику постоји не само у народним говорима већ и у књижевном језику. И у народним говорима и у књижевном језику имамо на једној страни: *бдље, гдре, јдче, нйжсе, мудрије, њамейније* итд., а на другој: *бдљѣ, гдрѣ, јдчѣ, нйжсѣ, му-дријѣ, њамейнијѣ* итд.

С обзиром на природу квантитета нашег језика уопште, постоји и међутип, тј. полудужина са свим нијансама између онога што обухватају појмови нормалне дужине и нормалне краткоће: *бдљѣ, гдрѣ, мудријѣ* итд. Док се у дијалектолошким радовима, природно, сигурно констатује једна или друга форма или обе уколико постоје у истом говору, дотле у нашој науци о књижевном језику није дефинитивно нормиран ни један ни други вид, нити је „озакоњена“ њихова дублетска могућност. Изгледа да је сама природа квантитета поменутог завршетка, сама језичка стварност, довела до поменуте подвојености у нашој језичкој пракси.

Али најпре да видимо како ово питање стоји у литератури.

Вук Караџић, у свом Рјечнику, готово доследно бележи дужину на поменутом вокалу:

гдрѣ (schlechter, peius), *вйшѣ, нйжсѣ, дрѹкчијѣ, дрѹгојачијѣ, дйљѣ* и сл.

Кад *боље* значи melius, онда опет меће дужину: *бдљѣ*, а кад значи geschwind (брзо, убрзано), lauf (журно), citius (брже), онда без дужине: *бдље*. У полусложеници *брже-боље* такође нема дужине: *брже бдље*.

Из Вуковог схватања ове ствари види се да је он сматрао да је поменути вокал дуг као и у средњем роду компаратива дотичних придева.

И у Рјечнику hrvatskoga ili srpskoga jezika Југославенске академије знаности и умјетности готово редовно се меће дужина

на завршни вокал адвербијалних компаратива: *далье, далечније, диле, дугле, дуље, дуже, друкције, дробније, мање, јаче, лакше, јасније* итд. Али *ближе*, тј. без дужине, с напоменом да је *e* кратко. За *боље* се вели: „Адв. *бдље, magis, melius*, у Вукову рјечнику с двојаким акцентом: *бдље, melius*, и *бдље, citius* (37^a), али ће прво бити помијешано с адј. у средњем роду, јер така разлика у значењу није могла учинити разлике у акценту“. Мислим да овде Вук није добро схваћен. Он, како смо већ рекли, за само *боље* недвосмислено даје: *бдље*, тј. са дужином, а само кад *боље* значи *geschwind, lauf, propera*, даје *бдље*, тј. без дужине, као и у споју *брже бдље, so schnell als möglich* (што је могуће брже), *quam citissime* (најбрже), где *боље* више не значи *melius*, већ *geschwind, citius*. — Исто тако се за *брже* каже: „У Вукову рјечнику има *брже* (43^a) и *брже* (43^a код *брзо*), али ће пошљедње бити помијешано са ном. средњега рода“.

Из овог материјала види се да се у Рјечнику, и поред готово редовног обележавања дужине завршног вокала прилошког компаратива, као брани краткоћа тог вокала.

Броз и Ивковић („Рјечник hrvatskoga jezika“, Загреб, 1901), у овом питању, углавном се држе Вука, тј. имају дужину:

друкције, другачије, другојачије, више, гдрѣ, далье, диле, нјже, радије итд.,

али *ближе, касније* и *бдље*, при чему ово *боље* третирају као и РЈА.

У *Маретићевој* „Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika“ (Загреб, 1899), налазе се ови примери (стр. 485): *жалније, најжалније, радије, диле, више*, тј. са дужином завршног вокала *e*.

У својој „Граматици српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа“ (Београд, 1934, стр. 116) проф. *А. Белић* вели: „Прилози се не мењају, али могу имати поредбене степене: *нјже, више, мудрије, најнамјешније, чешиће, радије*“. Уколико бележи ове и друге прилошке компаративе, он помену дужину има и у свом „Правопису српскохрватског књижевног језика“ (Београд, 1950): *радије, израније, другојаче, другаче, друкче (друкше), касније (кашње)* итд.; додуше, има: *више-мање*.

Св. Рисић, у речнику који је израдио са *Ј. Канцгом* („Речник српскохрватског и немачког језика“, Београд, 1928), ставио је дужине тамо где их је ставио и Вук:

бдље, другачије, друкције, нјже, далье, диле, радије итд., а где год је остао сам, без Вука, није бележио дужине:

више, мање, ближе, слађе, луђе итд.

Два савремена загребачка речника (1. Јулије Бенешкић: *Hrvatsko-poljski гјечник*, Загреб, 1949; и 2. М. Деановић: *Hrvatsko-srpsko-francuski гјечник*, Загреб, 1956) дијаметрално се разликују у погледу ове дужине. Бенешкић те дужине нема: *бдље, дрѹкчије, слађе, више, мање, ниже, даље, радије, ближе* итд., чак, као што се види, не задржава ни Вукове дужине, док су у Деановићевом речнику дужине доследно обележене: *бдљѣ, дрѹкчијѣ, вишиѣ, мањѣ, нижѣ, даљѣ, радијѣ* итд.

И две граматике у којима се захватају све важније норме савременог књижевног српскохрватског језика, београдска (д-р Михаило Сивановић: *Грамматика српскохрватског језика за више разреде гимназије*, Београд, 1951) и загребачка (*Брабец-Храсте-Живковић: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Загреб, 1958) такође се дијаметрално разликују у погледу ове дужине. Проф. Стевановић је не бележи:

солидније, леише, више, најсолидније, најлеише, највише, даље, раније, најраније, најјаче, најјасније, најјевитијине,

док Брабец-Храсте-Живковић увек међу ту дужину:

бржѣ, најбржѣ, шишиѣ, најшишиѣ, љеишиѣ, најлеишиѣ.

У првој књизи *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука доследно се обележава дужина завршног самогласника адверпских компаратива: *биситријѣ* итд.

Проф. Ј. Вуковић, у свом раду „Анцѣнат говора Пиве и Дробњака“ (СДЗБ X, 377), вели: „Компаративни прилози *бржѣ, бдље, мање, више* и сл. немају дужине на другом слогу у једном делу овог говора, али у селима према североистоку је редовно други слог с дужином: *бржѣ, бдљѣ, мањѣ, вишиѣ* (Његовођа и Врела у Шаранцима)“. Ово последње је редовно и у суседном, ускочком говору:

бржѣ, јачѣ, слађе, иамѣитијѣ, мѹдријѣ, ситравичијѣ, иондснѣ итд., где и *бржѣ-боље* гласи или: *бржѣ-бдљѣ* или *бржѣбољѣ*.

Једна мања анкѣта међу сарадницима Института за српскохрватски језик показала је исто шаренило овог питања. Она је дала три резултата:

1. дужина постоји: *мањѣ, јачѣ, вишиѣ, леишиѣ, досидјнијѣ, дѹљѣ, бдљѣ, иошијѹнијѣ* итд.;

2. дужина не постоји: *мање, јаче, више, леише, досидјније, дѹље, бдље, иошијѹније* итд.;

3. полудужина (каткад ближа дужини, каткад опет ближа краткоћи): *мање̑, јаче̑, њошњије̑* итд.

Анкетирани потичу из Београда, северозападне Србије (Поцерица, Шабац, Клење), Лике, Славоније, Херцеговине и старе Црне Горе (Цуце).

Према овој анкети, Београд је без ове прилошке дужине (*бдље, милије, изузетније*); Поцерица — у свим категоријама ових компаратива — са дужином (*бдље, гдрѣ, мудрије, њаметније*); северозападна Србија са редуцираном дужином (Шабац: *љуђе, бдље*) или са готово редуцираном дужином (Клење: *бдље̑, јасније̑*); Славонија (Даљ) без дужине (*бдље, мудрије*)¹, Лика са полудужином (*јдче̑, силовитније̑*); стара Херцеговина (Требиње и Никшић) — двојачко: а) сви компаративи на *ије* са дужином (*јасније, мудрије, безобразније, њаметније*), и б) сви остали без дужине (*мање, више, бдље, јдче*); Мостар — свуда дужина (*јдче, бдље, дужје, гласније, јасније*); стара Црна Гора (Цуце) — као у Требињу и Никшићу: а) *њаметније, јасније, чудније*, и б) *јдче, бдље, лејше*; Санџак (Сјеница) са дужином: *бдље̑, јдче̑, њаметније̑*².

Ако би се узело чисто механички, онда би од овде показаног материјала на дужину отпало око 63 процента, на краткоћу око 33%, а на полудужину око 4%, што би указивало да би у књижевном језику завршни вокал адверпских компаратива требало да буде дуг. Међутим, таква се аргументација не би, мислим, могла узети као одлучујући чинилац за дефинитивно доношење научног закључка у вези са овим питањем. То тим пре што је развитак нашег језика у последње време показао врло опипљиве тенденције скраћивања или редуцирања дужина на знатној територији својој; ако би се имало у виду само то у овом тренутку развитка нашег говора, ваљало би, може бити, чак дати предност краткоћи поменутог вокала адвербијалних компаратива.

Овде, мислим, не може бити одлучујуће ни значење. Да је било језичке потребе да се диференцирају прилог и придев, сва-

¹ Др Ст. Ившић, у свом раду о славонском говору (Rad, 197, стр. 57), вели: „Прилози постали од ср. рода придјева имају обично онакав акценат, какав је у ср. роду придјева“. Додаје у напоменама да такав акценат има особито дубровачки говор и позива се на Решетаров Betonung (стр. 135), али не говори о акценту компаратива прилога.

² Изговор једног малог броја анкетираних не мора се узети као верна копија дотичних народних говора зато што су они поодавно напустили своја родна места и што су могли потпасти под разноврсне утицаје. Они други, међутим, сигурно знају да је у говору њиховог родног краја онако како сам забележио (Поцерица, Шабац, Никшић, Мостар, Цуце, Ускоци).

како бисмо на целој територији имали кратак завршни вокал у компаративу прилога, пошто компаративи (и суперлативи) средњег (као и мушког и женског) рода придева чврсто чувају дужину ако не на свим а оно на пространим теренима наших говора. То, међутим, није случај. Поред придева *веселијѐ* (срце), *човѐчнијѐ* (дело), *бдљѐ* (дете), *јдчѐ* (средство) итд. мирно живе прилози *веселијѐ* (радити), *човѐчнијѐ* (осећати), *бдљѐ* (мислити), *јдчѐ* (ударити) итд., исто онако као што се у неким нашим народним говорима налазе једни поред других придеви: *јунѐчки* (подвиг), *љуѐчки* (однос), *мушки* (глас), *срѐски* (народ) итд. и прилози: *јунѐчки* (се борити), *љуѐчки* (радити), *мушки* (се држати), *срѐски* (говорити) итд. Ове две категорије речи, гласовно идентичне, имају свака своју службу (придеви — да покажу својства предмета и бића, а прилози ове врсте — да одреде *начин* вршења радње), те њихово квантитетско диференцирање није неопходно. Ову констатацију не обеснажује ни чињеница да је каткад веома тешко разликовати прилог од придева не само у његовом позитиву него и у компаративу и суперлативу, напр. *Ведро је* и сл.

Мислим да за решавање овог питања није потребно позивати се на његов историски ток. Далеко је боље поћи при томе од стања у нашем савременом језику, и према њему одредити вредност једне и друге форме. Ако би се то усвојило, онда прво што би се могло констатовати јесте да је ова дужина-краткоћа један од многих недовршених процеса у нашем језику и да је у овом тренутку свакако најисправније не одлучивати се ни за дужину, ни за краткоћу, већ допустити напоредну употребу и једне и друге и тога се држати све док сам процес не покаже шта има више права на живот.

Међутим, ако би се ипак хтело да се још данас реши ово питање, онда досадашња проучавања свакако нису довољна, те би се морали поближе испитати сви наши говори, бар они у којима постоје оба вида квантитета, да би се могла одређеније утврдити за књижевни језик — или само дужина или само краткоћа поменутог вокала прилошких компаратива односно суперлатива.

Милија Сѝанић